

ТІТОВА Тетяна Євгенівна,
*доцент кафедри психології Полтавського національного
педагогічного університета імені В.Г. Короленка,
кандидат психологічних наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Розвиток особистості протягом життя може супроводжуватись рядом проблем, які можуть його стимулювати або гальмувати. Психологічні проблеми особистості можуть породжуватись різними чинниками, що відповідно, дає підстави класифікувати їх як екогенні, соціогенні, техногенні, психогенні, а також ті, що породжуються віковим розвитком особистості [4]. У контексті цієї роботи нас найбільше цікавлять проблеми, зумовлені віковим розвитком особистості, які й будуть проаналізовані більш детально.

З одного боку, під проблемами психічного розвитку розуміють ті випадки, котрі призводять до відхилень від нормативного психічного розвитку. Зазначені відхилення у розвитку мають назву “дизонтогенез” та вивчаються у межах патопсихології. З іншого боку, існують так би мовити “нормативні” проблеми, тобто ті, які не виходять за межі нормального вікового (онтогенетичного) розвитку [5]. Такі проблеми, на думку Л.О. Регуш, виникають за наявності певних протиріч між актуальним рівнем розвитку тих чи інших психічних функцій, процесів, властивостей та вимогами життєвої ситуації. У тому випадку, якщо актуальний рівень розвитку не дозволяє ефективно адаптуватись до нових умов та вимог життя, виникає проблема, вирішенням якої може бути поява відповідних новоутворень. Тобто, з одного боку наявність проблеми (як результату певних протиріч) може бути поштовхом для розвитку тих чи інших якостей особистості. З іншого ж боку, наявність невирішеної, постійно повторюваної проблеми може стати серйозною перешкодою у подальшому розвитку людини [5].

Виникнення проблем психічного розвитку може бути обумовлене різними факторами. Умовно їх можна поділити на дві групи: 1) ті, що пов’язані з віковими змінами; 2) ті, що обумовлені індивідуальними особливостями особистості [5].

Психологічні проблеми мають складний характер, так чи інакше появляються на різних рівнях функціонування особистості та стосуються різних сфер її буття. Найчастіше показниками існування психологічної проблеми особистості виступають негативні емоції (наприклад, страх, тривога) та психічні стани (наприклад, дратівливість), особливості поведінки (наприклад, конфліктна) та діяльності (наприклад, низька продуктивність праці) тощо [4]. У разі високої суб'єктивної чи об'єктивної складності психологічних проблем людині може бути необхідна допомога спеціаліста-практичного психолога у їх вирішенні.

Вирішення та попередження багатьох проблем у розвитку особистості може бути забезпечене шляхом психологічного супроводу розвитку особистості. У науковій літературі існує ряд підходів до розуміння сутності поняття «психологічний супровід», до визначення його особливостей та положень. Так, проблему психологічного супроводу розробляли, зокрема, такі сучасні психологи, як М.Е. Александровська, М.Р. Бітянова, Є.А. Козирєва, С.Д. Максименко [3], Р.В. Овчарова, Т.І. Чиркова, К.В. Седих [6] та ін.

У науковій літературі не існує єдиного, універсального підходу до розуміння психологічного супроводу, однак, багатьма авторами визначаються його основні характеристики. Так, по-перше, у понятті «супровід» акцентується увага на його безперервності, постійності та цілісності; по-друге, «супровід» здійснюється у взаємодії всіх учасників навчального процесу (психологом, вчителями, батьками та школярами); по-третє, «супровід» обов'язково включає вивчення, розвиток, формування та корекцію як взаємопов'язані елементи єдиного цілісного процесу. Психологічний супровід – «це система професійної діяльності психолога, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання та психологічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії» [1, с. 21].

Основною метою психологічного супроводу розвитку особистості, в тому числі й у підлітковому віці є активізація власних ресурсів розвитку та запуск механізмів саморозвитку особистості при вирішенні різноманітних життєвих ситуацій [2; 6].

Досягнення зазначеної мети можливе при дотриманні наступних принципів:

1. Слідування за природним розвитком дитини на даному віковому та соціокультурному етапі онтогенезу, опора на ті особистісні досягнення, які реально є у дитини.

2. Створення умов для самостійного творчого освоєння дітьми системи відношень зі світом та самим собою, а також для здійснення кожною дитиною особистісно значущих особистісних виборів та допомога у прийнятті нею відповідальності за власне життя.

3. Створення в межах об'єктивно існуючого соціально-педагогічного середовища умов для особистісного розвитку та навчання дитини.

4. Забезпечення переважно опосередкованого психологічного впливу на учня (учнів) через педагога та традиційні шкільні форми учбової та виховної взаємодії [1].

У контексті психологічного супроводу дитина розглядається як клієнт, а дорослі (вчителі, батьки, адміністрація) виступають суб'єктами супроводу, які разом з психологом беруть участь у процесі супроводу за принципами співробітництва, особистої та професійної відповідальності [1].

Модель психологічного супроводу є достатньо ефективною, оскільки одним із напрямків у вирішенні проблем розвитку є створення умов, при яких проблема не виникає або вирішується, даючи позитивні результати. При цьому, вирішальним фактором тут є здатність дорослих розуміти закономірності процесу розвитку, готуватись до появи новоутворень та змінювати свої взаємовідношення з особистістю з врахуванням змін, які відбуваються [4].

Відповідно, діяльність практичного психолога у контексті психологічного супроводу розвитку особистості підлітка повинна бути спрямована на: здійснення разом з педагогами аналізу шкільного середовища з точки зору тих можливостей, які воно надає для навчання та розвитку особистості підлітка, а також вимог, що висуваються до їх психологічних можливостей та рівнів розвитку; визначення психологічних критеріїв ефективного навчання та розвитку підлітків; розробку та запровадження певних засобів, форм та методів роботи, які будуть умовами успішного навчання та розвитку школярів; забезпечення системності застосування зазначених умов, що сприятиме досягненню максимальних результатів [1].

Психологічний супровід розвитку особистості підлітків повинен здійснюватись з врахуванням: 1) їх індивідуальних особливостей; 2) проблем або труднощів, які виникають в різних сферах шкільного життя [1]; 3) особливостей психічного розвитку на відповідній віковій стадії [5]. Саме це і визначає ті форми та засоби, які найбільш

доцільно використовувати для психологічного супроводу розвитку особистості.

Психологічний супровід розвитку особистості у підлітковому віці може здійснюватись у таких напрямках: робота з вчителями, безпосередня робота з учнем (учнями) та робота з батьками. Робота з вчителями може стосуватись особливостей психічного розвитку на даному віковому етапі та тих проблем, які можуть виникати; врахування цих особливостей у навчально-виховному процесі; побудови партнерських взаємовідносин з учнями та колегами тощо [1]. Безпосередня робота з підлітками повинна бути спрямована на адаптацію учнів до вимог середньої школи (5-6 класи), розвиток творчих здібностей, розвиток навичок саморегуляції та певних соціальних умінь, формування інтересу до самопізнання, розвиток навичок рефлексії тощо [1]. Робота з батьками спрямована на створення соціально-психологічних умов для залучення сім'ї до супроводу дитини у процесі шкільного навчання. Відповідно, необхідно прагнути до вироблення у батьків реалістичного уявлення про проблеми підлітка, не лише з'ясувати певні факти, але і мотивувати батьків до співпраці з психологом та педагогами по розвитку дитини.

Отже, психологічний супровід розвитку особистості підлітка є важливим аспектом діяльності практичного психолога у системі освіти. Робота психолога у контексті психологічного супроводу спрямована на створення сприятливих соціально-психологічних умов для розвитку особистості шляхом залучення до цього процесу самих учнів, їх вчителів та батьків.

Література

1. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе / Марина Ростиславовна Битянова. – М. : СОВЕРШЕНСТВО, 1997. – 297 с.
2. Кобзарева И.И. Психологическое сопровождение как направление деятельности психологической службы в системе профильного обучения / И.И. Кобзарева // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2010. – № 69. – С.95-101.
3. Максименко С.Д. Практикум із групової психокорекції: підручник / С.Д. Максименко, О.О. Прокоф'єва, О.В. Царькова та ін. – К.: Виданичий дім «Слово», 2015. – 752 с.
4. Основи практичної психології: підручник / [В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.]; за ред. В. Панка. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.

5. Регуш Л.А. Проблемы психического развития и их предупреждение (от рождения до пожилого возраста) / Людмила Александровна Регуш. – СПб.: Речь, 2006. – 320 с.
6. Седих К.В. Делінквентний підліток. Навчальний посібник для студентів / К.В. Седих, В.Ф. Моргун. – 2-е вид., доп. – К.: Видавничий дім «Слово», 1915. – 272 с.